

ISBN: 975-282-084-0

Yayına Hazırlayan
MURAT ÇULCU

Yayınlayan
KASTAŞ YAYINEVİ

Redaktör
EDA ARSLAN

Kapak Tasarım
RENK AJANS

Baskı
ZAFER MATBAASI

Prof. Kazım İsmail Gürkan Cad.
Üretmen Han No:27-29
Cağaloğlu / İstanbul
0212-512 16 88

Cilt
DERYA MÜCELLİT

BİRİNCİ BASKI
Ekim 2006

165025

(060550) **Birinci Dünya Harbi'nde
FAHREDDİN PAŞA'NIN
MEDİNE MÜDAFAASI**

Yayına Hazırlayan
MURAT ÇULCU

Türkiye Diyanet Vakti İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	165025
Tas. No:	956.0743 BİR.0

KASTAŞ YAYINEVİ

Himaye-i Etfal Sok. No: 6
Dr. Orhanbey İş Hanı Cağaloğlu – İstanbul
Tel: 0212 520 59 70 Fax: 0212 511 36 68
web: www.kastasyayinevi.com
e-mail: kastasyayinevi@gmail.com

Fahreddin Paşa (060550)
Medine (130588)

D3550

Fakhri (Fahrettin) Paşa and the end of Ottoman rule in Medina (1916–1919)

Martin Strohmeier

26 Ağustos 2015

Abstract

The siege of Medina (1916–1919) is one of the more significant events in the Near Eastern theatre in World War I. Fakhri Paşa (Fahrettin Türkkân, 1868–1948), the legendary figure of the siege, resisted several demands of the Sharif of Mecca, Husayn ibn 'Ali, and the British to surrender and even ignored orders from Istanbul to hand over the city but was eventually forced to surrender. The events in Medina have not gone unnoticed by historiography, although a full appreciation has still to be given. Eye witness reports by officers of the Ottoman garrison in Medina have constituted the basis for the narrative of the siege of Medina. British documents have added to our knowledge. Other sources used are the partially unpublished papers of Fakhri Paşa and German material.

Keywords

Arabia; Arab Revolt; Hijaz; World War I; Fahrettin Türkkân; Fakhri Paşa; Medina

Of all the Arab provinces of the empire, it was the independent *sancak* of Medina, or, to be more precise, the city of Medina proper, where Ottoman rule was to last longest, namely until January 10, 1919. The Ottoman retreat from the other Arab lands was completed in October 1918. Thus ended roughly four centuries of Ottoman rule over regions with a predominantly Arabic-speaking population: Syria, Iraq, Palestine, Egypt and parts of the Arabian Peninsula, most importantly the Hijaz. Sultan Selim, the conqueror of

Author's note: This article is part of a larger study dealing with the history of the Hijaz in World War I. The main sources are the papers of General Fahrettin Türkkân (1868–1948), aka Fakhri Paşa, which were written during the siege of Medina and passed into the possession of his sons Selim and Orhan Türkkân, both of whom were major-generals in the Turkish Army until their involuntary retirement in the purge of the Turkish Armed Forces in 1960. I have also used documents in the British National Archives at Kew and in the Politisches Archiv of the German Foreign Office, in particular the diary of Karl Neufeld, which he kept during his sojourn in Medina in July and August 1915.

* Department of Turkish and Middle Eastern Studies, University of Cyprus, Kallipoleos 75,1678 Nicosia, Cyprus, m.strohmeier@ucy.ac.cy

Mamluk Egypt (1517), took the honorary title of “Servant of the two Holy Places” (*khādim al-haramayn al-sharifayn*, i.e. of Mecca and Medina) from the Nile to the Bosphorus. The significance of Medina above all stems from the fact that the city was the last domicile of the prophet. Here the burial mosque of Muhammad was decorated magnificently during the late Ottoman period.¹

The Hijaz occupied a special place in the territories of the empire. This had to do with the fact that the spiritual authority of the caliph depended on his rule over the Holy Places. The supremacy over the Hijaz carried with it not only prestige, but also responsibilities such as administering Mecca and Medina and securing pilgrim routes and caravans. The Ottomans honoured these obligations until the very end of World War I, when purely military reasons would have justified a withdrawal from the Hijaz.

However, the sultan's control over the Arabian Peninsula from the sixteenth to the nineteenth century was largely nominal. This was especially true for the Hijaz where the *ashraf* (Sharifians), i.e. the descendants of the prophet from the clan Hashim (Hashemites) and the tribe Quraysh and emirs of Mecca, were the bosses. The Sublime Porte was forced to be content with having their claim to the supremacy over the Holy Places recognized by the Hashemites.²

The composition of the Arab provinces changed during the last decades of the empire. The former *Eyalet Haram-i Nabawi* was replaced by the *vilayet* of Jidda (Ottoman: Cidde) in 1870 and renamed in *vilayet-i Hicaz* in 1872 with the *sancaks* of Jidda, Medina and Mecca.³ The province of Hijaz,

¹ After his conquest of Egypt in 1517 Sultan Selim brought with him to Istanbul the *emanat-i mukaddese*, the relics from the Hijaz. They include the mantle of the prophet (*hırka-i saadet*), his banner (*sancak-i şerif*), facial hair and suchlike and are displayed in the Enderun Hazinesi of Topkapı Sarayı Müzesi, see Aydın, Hilmi, *Hırka-i Saadet ve Mukaddes Emanetler* (Istanbul: Kayak Yayıncılık, 2004), p. 9. There are other valuables which were housed at the *haram al-sharif* in Medina until 1917 when Fakhri Paşa transported them under military guard on the Hijaz Railway to Istanbul so that they would not fall into the hands of the foe, Kıcman, Naci Kaşif, *Medine Müdâfaası. Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı?* (Istanbul: Sebül Yayınevi, 1971, 2.ed. 1976), pp. 32–3.

² One of the most interesting travelogues about the Hijaz is the book by the convert Arthur Wavell, *A Modern Pilgrim in Mecca* (London: Constable, 1918). Wavell (1883–1950), visiting the Holy Places in 1908, has the following to say about the challenges to Ottoman administration in Arabia: “To occupy and police Arabia in such a manner as would make it a safe country for travellers, would be at present about as practicable an undertaking as an invasion of the moon. Neither the Turks nor any one else can hope to accomplish it” (p. 74).

³ Birken, Andreas, *Die Provinzen des Osmanischen Reiches* (Wiesbaden: Reichert, 1976), pp. 252–3 (Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients, Reihe B, Geisteswissenschaften 13).

PER I CONFINI MERIDIONALI DELL'ALBANIA.

Turkhan pascià a Roma.

Nell'agosto dell'anno scorso venne a Roma una commissione di ministri e di notabili albanesi presieduta da Mufid bey,

caotico, specchio sincero della situazione generale del paese.

La Commissione venne ad implorare la protezione del governo italiano contro la minaccia precisa della Grecia intenzionata a correggere per proprio conto i confini meridionali dell'Albania fissati dalla Conferenza di Londra e di praticarvi una punta cubica fino ad Argirocastro di cui la nazione ellenica pretendeva assolutamente il possesso.

Da Roma Mufid bey ed i suoi compagni partirono confortati per l'affidamento che il marchese di San Giuliano aveva loro dato di vivamente interessarsi alla loro causa invero giustissima: e, anche per consiglio del nostro ministro degli esteri, si recarono a Vienna allo scopo di sollecitare pure l'annoggio di quel governo.

A poco meno d'un anno di distanza è venuto in questi giorni a Roma, Turkhan pascià, presidente del Consiglio dei ministri d'Albania

Nel frattempo molti avvenimenti si sono susseguiti nel nuovo Stato al di là dell'Adriatico, creato per risoluta iniziativa dell'Italia e dell'Austria, dalla Conferenza di Londra e da questa proclamato libero, sovrano, indipendente. Avversato da serbi e da montenegrini, non ha cessato d'essere quotidianamente perseguitato dai greci.

Le truppe di re Costantino ne invasero il territorio al sud onde appropriarsi di quella parte, di quella punta, su cui la Grecia avanzava pretese — diremo illegali — e fu iniziata una guerriglia selvaggia a base di incendi e di massacri, ad atti di barbarie, di cui furono vittima popolazioni misere e innocue di montanari, di caprai, molte delle quali non avevano — e non hanno tuttavia — un concetto preciso della nazionalità, si adattavano a dichiararsi greche per salvarsi dal macello delle truppe di re Costantino: e al sopraggiungere delle forze albanesi si proclamavano albanesi, mentre in cuore si auguravano, forse, di rimanere semplici caprai sperduti fra le montagne, di esser

allora ministro degli esteri del governo provvisorio di Vallona, un governo composto di elementi eterogenei, alquanto

lasciate tranquille alla guardia del loro bestiame, lungi da lotte politiche, da imposizioni sanguinarie di nazionalità e di religione.

Trascorsero i mesi e quella povera gente, che nella sua mentalità di primitivi, riassume il concetto della patria sugli armenti, sulle pecore, sulle capre, sui montoni e sulla casupola che possiede, continuò a trovarsi tra due fuochi, bersagliata dai colpi inesorabili dei regolari greci e dalle forze raccogliatrici degli albanesi comandate da ufficiali olandesi.

Alle truppe regolari greche sono succedute più tardi le irregolari, le volontarie, e le popolazioni così martoriate ne hanno maggiormente sofferto, poichè a queste ultime manca anche quel po' di ritegno che le prime conservavano.

Ne hanno sofferto, sopra tutte, le popolazioni di religione musulmana.

Durando questo stato di cose e mentre in Epiro, per forzare la mano alle potenze si è costituito un governo provvisorio, viene a noi Turkhan pascià, viene ora, mentre avrebbe agito più saviamente se ci fosse venuto prima ed anch'egli implora dal nostro governo un freno alla tragica invadenza greca: ed anch'egli lasciata Roma, si reca a ripetere la stessa preghiera a Vienna come fece nove mesi or sono Mufid bey

Sia il benvenuto.

Il governo ch'egli presiede aveva forse dimenticato che il suo paese deve all'Italia e all'Austria la propria erezione a Stato libero, sovrano, indipendente, aveva contato eccessivamente sulle proprie forze, aveva forse scambiata l'indipendenza politica coll'indipendenza di cuore: ora si accorge di essere caduto in errore.

Noi pensiamo che ha, per avventura, commesso un errore di gioventù e siamo ben disposti a provargli il nostro vivo interessamento per la redenzione intellettuale, politica, economica dell'Albania, di questo paese che abbiamo voluto, che vogliamo trasportare dalle tenebre del medio evo alla luce della nostra civiltà: e che intendiamo rimanga sovrano in tutte le sue parti e fortemente consolidato.

Di questo intendimento dell'Italia Turkhan pascià avrà certamente avuto la au-

torevole conferma nei colloqui da lui coll'on. Di San Giuliano.

L'Italia, onde veder inaugurata di pace nell'Albania troppo debole per ingolfarsi in una guerriglia che strarrebbe le incipienti energie nel proprio consolidamento, può anche vengano accordati agli epiroti i privilegi che non siano però, in contravvenzione delle deliberazioni della Conferenza di Londra, fissate nel convegno di Firenze, privilegi di un regime speciale, ma sotto la sovranità di re Guglielmo.

Crediamo che Turkhan pascià, a tutto delle cose, la pensi come noi e sia uscito dai lunghi colloqui col nostro ministro degli esteri vivamente convinto.

Se poi, gli epiroti, e per loro il Zografos, accettando cattivi consigli, insistessero nell'accampare pretese, si troverebbero di fronte alla ferma, decisa volontà dell'Italia di respingere la deliberazione presa dalla Conferenza di Londra nei rapporti di limitazione dei confini meridionali dell'Albania.

Troppi contrasti abbiamo energie affrontati e vinti per dare un definitivo e sicuro all'Albania, per biamo ad arrestarci di fronte a pericolose difficoltà che le si vorrebbero temerariamente presentare da gente d'azzardo.

ETTORE

A proposito dell'Albania, la *Neue Presse* pubblica il telegramma seguente ricevuto da Durazzo:

« La Commissione internazionale di delimitazione della frontiera setentrionale ha sospeso i suoi lavori in seguito a divergenze sorte specialmente tra i delegati dell'Italia e della Francia. Il delegato francese avrebbe difeso troppo la parte montanara. La Commissione è tornata a Scutari. A questa notizia l'*Agenzia Stefan* seguente smentita:

« La notizia data dalla *Neue Presse* non è esatta. Sono sorte divergenze di opinione fra i delegati, ma non su questioni di fondo, tanto vero che la Commissione ha affatto sospeso i lavori.

Non è poi il caso di parlare di divergenze sorte specialmente fra il delegato fra-

Hayat Tarih Mecmua'sı, yıl: 8 / sayı: 11, 1. Aralık 1972

s. 9-15. P. 1053

18 MAYIS 2001

şehrine hâkim olan Tâc - Mahall, Cemne nehrine dayanmaktadır. Bahçedeki mermer havuzda âbide olanca ihtişamıyla akis yapmaktadır.

Çok yüksek bir teknik bilginin eseri olarak kabûl edilen kubbenin altında, dört yanda dört tane dev kapı vardır. Her birinin yüksekliği 32 metredir. Âbidenin dört tarafına, Yâ-Sîn süresinin tamamı, çok büyük ve eşsiz sanatkârlıkla yazılmıştır. İstanbullu Hattât Settâr Efendi'nin eseri olan bu yazı, mermere o şekilde oyulmuştur ki, uzaktan kabartma gibi görünmektedir. Uzaktan bakılınca, 30 metre yüksekteki satırlar da, zemine yakın satırlar da, aynı büyüklükte harflerle okunmaktadır. Settâr Efendi, harflerin iriliklerini, bu şekilde ayarlamış, yükseğe çikıldıkça harfleri büyütüştür.

Âbidenin duvarları ve iç bölmeleri, akustik kurallarına son derece uygun bir şekilde yapılmıştır. Öyle ki, içinde Kur'ân okundukça, çok cazip ve insanı büyüleyici yankılar, birbirini takip etmektedir. Mermer duvarlara yüzbinlerce akik, sedef, zafir, yemenî, yeşim ve zeberced gömülmüştür. Bu arada duvarlara gömülü 42 zümrüt, 142 yakut, 625 pırlanta ve 50 tane gayet iri inci, son yüzyıllardaki karışıklıklarda yağma edilmiştir.

Âbidenin en üst katında, her kenarı 4 metre olan ve «Muhaccer» denen, yerden 2 metre yükseklikte, oyulmuş mermerden 3 kafesle süslü blokta, Tâc - Mahall'in şerefine inşa edildiği Ercmend Bânû Pâdşâh-Beğim Türkmen'in mermer sandukası vardır. Ercmend Bânû'dan 36 yıl sonra 72 yaşında ölen Şâh-i Cihân, Evrengzîb Âlemgîr Şah tarafından, Muhaccer'in bir kenarındaki sandukanın altına gömülmüştür. Âlemgîr Şah, Şâh-i Cihân ile Ercmend Bânû'nun oğludur. Bu suretle iki büyük âşik, ebedî uykularını, yanyana uyumaktadırlar.

Tâc - Mahall'in inşaatında yalnız beyaz mermer kullanılmıştır. Büyük mermer bloklar, Agra'ya, 350 km. uzakta bulunan bir ocaktan kesilmiş ve yontulmuş olarak getirilmiştir. Âbidenin bahçesine, başlı başına bir şaheser olan büyük bir cümle kapısından girilmektedir. Bu bahçenin içinde bir cami ve daha birçok bina vardır ki, hepsinin yapımına asıl âbide kadar itina gösterilmiştir. Tâc - Mahall'in umumî görünüşü, bu binalarla beraber tam bir birlik meydana getirmekte, her parça, diğerini tamamlamaktadır. Tâ uzaktan Tâc - Mahall'i gören, bahçesinin cümle kapısından âbideye yaklaşmaya başlayan bir ziyaretçi, her adımda yeni bir güzelliği farketmekte ve heyecandan heyecana düşmektedir.

Dünyanın belki en büyük mimarlık şaheseri olan bu Türk âbidesi 22 yıllık bir çalışmadan sonra bittiği zaman, Şâh-i Cihân çok sevinmiş ve şu mânâya gelen bir beyit söylemiştir:

«Devir, Tanrı'nın kudretinin insanlar tarafından gözle görülmesi için, bu âbideyi meydana getirmiştir.»

MADDE SATIŞI İNDİSTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Medîne Müdafii Fahreddin Paşa

Fahreddin Paşa yiyecek sıkıntısı çeken askere çekirge yemelerini tavsiye eden bir günlük emir yayınlamış, çekirgenin nasıl pişirileceğini tarif etmişti.

Yazan: Reşad Ekrem Koçu

FAHREDDİN Paşa tarihimizdeki şerefli yeri Kaniye müdafii Tiryâki Hasan Paşa'nın, Budin müdafileri Kara Mehmed ve Koca Abdî Paşalar'ın, Plevne müdafii Gazi Osman Paşa'nın ve Edirne müdafii Şükrü Paşa'nın yanında büyük kumandan; İngilizler'in taktığı isimle «Türk Kapları»; askerî edebiyatımızın seçkin bir siması, Türk neferine alem olan «Mehmedcik» ismini günlük emirlerinde kullanarak ordu arşivine geçiren zat; bugün Topkapı Sarayı müzesinde bulunan ve maddî mânevî kıymetlerine baha biçilemeyen «Mübarek Emanetler»in bir kısmını, Medîne'de âşî şerîf Hüseyin'le İngilizler'in eline geçmesini önleyerek vaktiyle çıktıkları yere, İstanbul'daki Türk hazinesine yollayan büyük vatan-daştır. 1868'de Ruscuk'da doğdu, Mehmed Nâhid Bey'le Fatma Âdile Hanım'ın oğludur. Babası da anası da Tuna boyundaki bu eski Türk şehrinin yerlisi idiler. Tuna vilâyeti posta ve telgraf başmü-

dürdüğünde bulunmuş olan Nâhid Bey (Öl. 1914), Nizâm-ı Cedid Topçubaşısı Ömer Ağa'nın oğlu, Âdile Hanım da (Öl. 1887) meşhur akıncı Büyük Bâlî Bey'in ahfadındandır. Ruscuk'dan 1877 - 1878 Türk - Rus harbinde, büyük Rumeli bozgunu içinde çıktılar. Fahreddin, dokuz, on yaşlarında ilk okul talebesiydi; bir muhacir kafilesi içinde ve top sesleri arasında ev bark, yurt ocak terk edilirken asker olmaya karar verdiğini yıllarca sonra oğullarına söylemiştir.

1888'de Harbiye mektebinden sınıfının birincisi süvari teğmeni olarak diploma aldı, 1891'de pek iyi derece ile Erkân-ı harbiye mektebini bitirerek yüzbaşı oldu; merkezi Erzincan'da olan dördüncü ordu emrine verildi ve meşrutî-yetin ilânına kadar on yedi sene orada kaldı, ordunun kadrosu içinde kaymakamlığa (yarbaylığa) kadar yükseldi. 1908 sonlarında İstanbul'a geldi. 31 mart vak'asında divân-ı harp reisliği

Vefatının 50. Yılında Medine Müdafii Fahreddin Paşa

Müdafaa sırasında Kızılay'da vazifeli olan ve daha sonra bu destanı kitaplaştıran Feridun Kandemir anlatmakta: Türk milletinin iftiharla göğsünü kabartıp bütün dünyayı hayrette bırakan muhteşem müdafaanın şahidi olarak İstanbul'a dönüşümüzde bir gün Bâbüâlî'de bir gazete idarehanesinde aralarında Süleyman Nazif ve Yahya Kemal'in de bulunduğu dostlara Hicaz ve Medine'de olup bitenleri anlatıyordum. Bu sıcağı sıcağına bir anlatıştı. Kimbilir nasıl bir heyecanla coşmuş ve neler söylemeye dalmış olmalıydım ki birdenbire kendine özgü köpürüp taşışıyla yerinden fırlayan Süleyman Nazif "Çocuk! çocuk! Neler söylüyorsun sen. Bunlar burada anlatılmaz. Bir meydana koş, bütün İstanbul'a, bütün bir memlekete bağıra bağıra anlat bunları." diye üzerime yürürken dudakları bükülen Yahya Kemal gözyaşlarını siliyordu.

Ömer Faruk Şerifoğlu

50 yıl önce 22 Kasım 1948 günü, arkasında efsanevi bir hatıra bırakarak sessiz sedasız ayrılmıştı bu dünyadan... Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yetiştirdiği ve Türk tarihinin önemli asker kişiliklerinden biridir Fahreddin Türkkân Paşa. Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki Medine Müdafaası ile askeri tarihimize adını altın harflerle yazdıran Fahreddin Paşa'yı, vefatının 50. yılında Rumeli Hisarı bitişiğindeki Aşyan Mezarlığı'nda, kabri başında torunlarından oluşan küçük bir toplulukla andık.

Fahreddin Paşa ve Medine Müdafaası, günümüzde unutulmuş bir kahraman ve kahramanlık destanıdır. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda bütün Türk milletinin, "Eyvah! Bunca şehitlere ve fedakârlıklara rağmen artık herşey bitti" feryadı ile karanlıklara gömüldüğü günlerde uzaklardan, tâ uzaklardan Ravza-i Mutahhara'dan bir fecir yıldızı gibi belirerek "Hayır! Allah'ına güvenen Türk'ün şan ve şerefi bitmez..." ni-

dasıyla sesini yükselten eşsiz kumandan nasıl unutulur? Ama unutulmuş işte...

Şanlı mazimiz Fahreddin Paşa gibi, daha nice meçhul kahramanlarla doludur; hatta esas meçhul kahramanlar onların komutası altındaki -Fahreddin Paşa'nın tabiriyle- Mehmetçiklerdir. Bu adsız kahramanlarımızın hepsini rahmetle anıyoruz...

***

Müdafaa sırasında Kızılay'da vazifeli olan ve daha sonra bu destanı kitaplaştıran Feridun Kandemir anlatmakta:

ANİ
İstanbul, sayı: 2

Kasım - 1998, s. 68-73.

D. 1992

14 NİSAN 1992

MADDE YASINCAĞINDAN
SONRA HELEN DOKÜMAN

İNGİLİZ BELGELERİNE GÖRE MEDİNE MÜDAFİİ
FAHRETTİN PAŞA

Dr. SALÂHİ R. SONYEL

Fahrettin Paşa, Mondros Bırakışmasını Tanımıyor :

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkan Osmanlı Hükümeti, 30 Ekim, 1918'de Mondros Bırakışmasını imzalamak zorunluğunda kaldı. Bırakışmanın 16'ncı maddesine göre Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Irak'taki tüm Osmanlı garnizonlarının "en yakın Bağlaşık komutanına teslim olması" gerekiyordu¹. Bu husus, Osmanlı Hükümeti tarafından 31.10.1918'de Medine Garnizonu Komutanı Fahrettin Paşa'ya² gönderilen bir telyazısında³ açıklanmıştı, fakat İngiltere'nin Kahire Yüksek Komiseri⁴ *Sir Francis R. Wingate*'in⁵ 15.11.1918

¹ İngiliz Devlet Arşivi, Dışişleri Bakanlığı belgeleri, kısaca PRO, FO. 371/3449/181110, Mondros Bırakışması, 30.10.1918; bundan böyle kısaca PRO, FO. 371 olarak anılacaktır.

² Fahrettin Paşa 1868'de, Tuna boyunda, Rusçuk'ta doğmuş, İstanbul'da Harp Okulu'na devam ederek 1888'de birincilikle bitirip Süvari Teğmeni olmuş, 1891'de Kurmay Yüzbaşılığına terfi etmiştir. 1908'de 4. Ordu Kurmay Başkanlığı vekâletine getirilmiş, 1911-12 Türk-İtalyan savaşına katılmıştır. Birinci Dünya Savaşı patlayınca Kurmay Albay bulunan Fahrettin, 12 Kasım, 1914'de Paşa olmuş, 26 Ocak, 1915'de Suriye'de bulunan 4. Ordunun komutan vekili yapılmıştı. 31 Mayıs, 1916'da Medine'ye giderek Hicaz Seferi Kuvvetleri komutanı sıfatıyla orasını 1919 Ocak ayına kadar savunmuştur. 28 Temmuz, 1918'de Korgeneral olmuş, 13 Ocak, 1919'da İngilizlere teslim olduktan sonra Mısır'a götürülerek 5 Ağustos, 1919'a kadar *Kasr-el-Nil* kışlasında hapsedilmiş, bu tarihte Malta'ya götürülerek *San Salvatore* kışlasında hapsedilmiş, 1921 ortalarında diğer tutsaklarla birlikte serbest bırakılarak 24 Eylül, 1921'de Ankara'ya gelmiş; 1922-26 arasında Kemalist Türkiye'nin Kabil elçiliğini yapmış; 22 Kasım, 1948'de vefat etmiştir.

³ Bu telyazısını ancak Fahrettin Paşa okumuş, bu acı habere yalnız başına tahammül edemediğinden, bunu güvendiği Kurmay 2. Şube Müdürü Vekili ve Enformasyon Subayı Naci Kâşif ve Şifre Subayı İdris Behiç'le paylaşmış, onları, gördükleri belgeyi hiçbir kimseye söylemeyeceklerine dair söz vermeye davet etmişti. Naci Kâşif Kıcman, *Medine Müdafası - Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı*, İstanbul, 1971, ss. 386-387.

⁴ *High Commissioner* - Büyükelçi seviyesinde.

⁵ General *Sir Francis Reginald Wingate*, 1861-1953; 1899'dan 1916'ya kadar

T.T.K. Belleteri, c. XXXVI / sayı: 143,

Temmuz-1972, s. 333-375.

Devlet Arşivi
Kütüphanede Mevcuttur

30 TEMMUZ 1993

Asırlarca süren bir mübarek nöbetin son mübarek nöbetçisi...

Ravza-i Mutahhara Müdâfii Fahreddin Paşa (1868-1948)

Medine Kalesi'nden Türk bayrağını ben kendi elimle indirmem; eğer mutlaka tahliye ederseniz buraya başka bir kumandan gönderin. Takdir-i ilâhî, rızâ-yı peygamberî ve irâde-i padişahî şeref müteallik oluncaya kadar

Medine müdâfaası devam

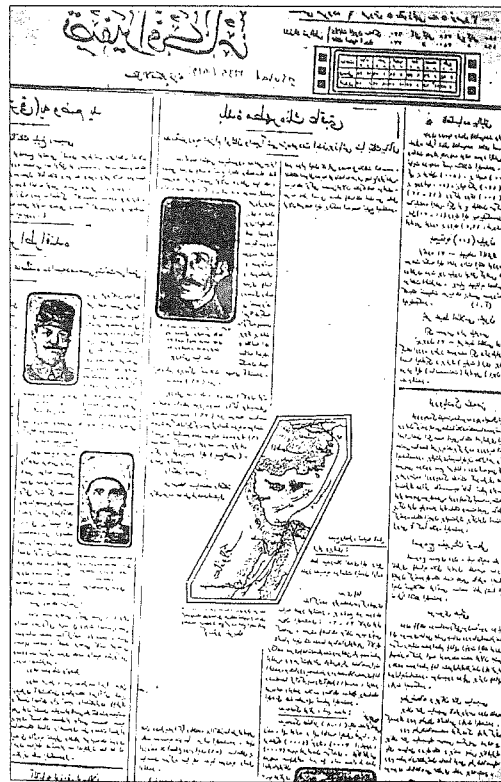
edecektir." diyordu Fahreddin Paşa.

İngilizler'e teslim olmaksızın, Hz. Peygamber (S.A.V.)'in mübarek merkadini havaya uçurarak kendini feda edeceğine dair yemin ediyordu...

Doç. Dr. Süleyman Beyoğlu

Ruşçuk'ta doğdu. Asıl adı Ömer'dir. Soyadı kanunundan sonra Türkkân soyadını almıştır. Babası Mehmed Nâhid Efendi, annesi Bâlî oğulları'dan Fatma Âdile Hanım'dır. 93 Harbi'nden sonra ailesiyle birlikte İstanbul'a gelen Ömer Fahreddin 1888'de Harp Okulu'nu, 1891'de Erkân-ı Harbiyye'yi bitirdi ve kurmay yüzbaşı olarak orduya katıldı. Balkan Savaşı sırasında Çatalca savunmasındaki başarısıyla Edirne'nin geri alınmasında rol oynadı. Osmanlı Devleti 1914'te I. Dünya Savaşı'na girdiği vakit miralay rütbesiyle Dördüncü Ordu'ya bağlı 12. Kolordu kumandanı olarak Musul'da bulunuyordu. 25 Kasım 1914'te mirlivâliğe terfi ettirildi. 26 Ocak 1915'te 12. Kolordu'daki vazifesine ilâveten Dördüncü Ordu kumandan vekilliğine getirildi. Burada bir yandan tehçire tâbi tutulan Ermeniler'i yerleştirirken bir yandan da Urfa, Zeyton, Haçin, Musadağı Ermeni ayaklanmalarını bastırdı.

Medine Müdâfaası'nın matbuat alemindeki
gökşileri (2 Şubûl 1919; Tasviri-i Erkân)

PAŞA MEDİNE'DE

Bu sırada Mekke Şerifi Hüseyin'in isyana hazırlandığı haberinin alınması üzerine Fahreddin Paşa, Dördüncü Ordu kumandanı Cemal Paşa tarafından Medine'ye gönderildi (28 Mayıs 1916). Fahreddin Paşa 31 Mayıs'ta Medine'ye ulaştı ve Şerif Hüseyin'in birkaç gün içinde isyan edeceğini Cemal Paşa'ya bildirdi. Şerif Hüseyin ve dört oğlu, 3 Haziran 1916'da Medine çevresindeki demiryolunu ve telgraf hatlarını tahrip ederek isyana başlattılar. 5-6 Haziran gecesi Medine karakollarına saldırdılar da Fahreddin Paşa'nın aldığı tedbirler sayesinde geri püskürtüldüler. Başlangıçta âsilerin sayısı 50.000, bütün Hicaz bölgesindeki Osmanlı askerinin sayısı 15.000 civarındaydı. Fahreddin Paşa hemen karşı harekâta başlayarak Bi'rîali, el-İlave, Bi'rimâşi mevkilerindeki âsileri yenilgiye uğrattı (27 Haziran 1916). Arkasından yeni birliklerle takviye edilen Hicaz Kuvve-i Seferiyyesi kumandanlığına tayin edildi (15 Temmuz 1916). Âsiler, Mekke Vâlisi Galib Pa-

the benefits of Turkish rule but, perhaps, only the disadvantages, and they all basically rejected Ottoman sovereignty. Society was fragmented and there existed no strong central authority. Religious life had decayed, or in other words had become too popularized and there was no deep tradition of religious learning in the areas where the movements arose. The three men of protest were all inspired with the idea of a return to a primitive unspoiled Islam and both by training and personality were inspired actively to lead a reform movement. They were part of the spirit of reform that was discernible in eighteenth- and nineteenth-century Islam. They stressed the social and political aspects of a return to early Islam but saw that social and political reform was possible only after a deeper reform of religion. Their message was universal to be spread, in two cases, by *jihād*. Again, following the example of early Islam, their movements grew into theocracies and into Islamic states under the successors of the founders.

But each movement had its specific features. They were modified by local conditions: the Mahdiyya could have occurred only in the Sudan; the Wahhābiyya was in some ways specifically Arab; the Sanūsiyya adapted itself very clearly to local Cyrenaican tribal conditions. Although the three men had similar messages, the impact was modified by their personalities and only one felt impelled to take the leap from *mujaddid* to *mahdī*. They stressed different aspects of their message; one was more activist, one more purificationist, one organizational. Finally, the methods by which the movements were transformed into states were different; the Mahdiyya by opposition, the Wahhābiyya by an alliance with a dynasty, and the Sanūsiyya by integration and then by opposition.

The Islamic Quarterly, c. XV/4,

s. 158-163, 1971 (London)

06 MAYIS 1993

THE LAST KNIGHT OF THE LAST CALIPHS

A. L. TIBAWI

WITHOUT going into the question of the legitimacy of their title to the caliphate the last Ottoman sovereigns to combine the office of sultan and caliph were Muḥammad Rashād and Muḥammad Wahīd ud-Dīn. The latter succeeded the former on 3 July 1918 at a dark moment in Ottoman history, only four months before the Ottoman Empire finally lost the war with Britain and sued for peace terms.

Meanwhile one of the Empire's most colourful generals, 'Umar Fakhri ud-Dīn Pasha, had been besieged in Medina since the outbreak of the Arab revolt in June 1916. The story of his tenacious defence of the city for seventy days after the signing of the armistice at the end of October 1918 merits a shining page in the annals of Ottoman, and indeed Islamic, history. The demise of the Ottoman Empire and the rise of a secular Turkish republic in Anatolia overshadowed—even for professional historians—the Fakhri Pasha episode. This short article is a record of the main facts, a contribution to history as well as a tribute to him who deserves to be called the last knight-defender of the caliphate, worthy of the meaning of his name—'the glory of religion'.

This is not the place to give even a summary of the antecedents of the Arab revolt which was proclaimed by Ḥusain ibn 'Alī, the Sharif of Mecca, in June 1916 against the Ottoman Empire which was then allied to Germany and at war with Britain and her allies. The Sultan asserted his claim to be the caliph of all Muslims and declared a holy war (*jihād*) against Britain and her allies. Ḥusayn was reluctant to publish the proclamation in Mecca on the not implausible plea that it would provoke a blockade which would starve the people of Hejaz, dependent as they were on pilgrims and donations and provisions from Egypt. He had, in addition, the secret intention of revolt in return for a British promise of recognizing Arab independence.

The Turkish high command were not entirely ignorant of the Sharif's designs. Partly to thwart them and partly to send reinforcement to Yemen, a few weeks before the outbreak of the Arab revolt, the garrison of Hejaz was reinforced with the Twelfth Army Corps under Fakhri Pasha, and

FAHRETTİN PAŞA (1868-1948)

Ömer Fahrettin (Türkkan) Paşa 1868 yılında Bulgaristan'ın Tuna güzeli Rusçuk (Ruse) şehrinde dünyaya geldi. Babası, Tuna vilayeti Posta Telgraf Başmüdürü Mehmet Nahit'tir. Annesi, Mohaç Meydan Muharebesinin kazanılmasını sağlayan Akıncı Bali Bey (Balioğulları) soyundan Rusçuk'lu Fatma Adile'dir.

Fahrettin Paşa, Rusçuk'ta başlamış olduğu öğrenimini İstanbul'da devam ettirdi. 1888 yılında Harp Okulu'nu birincilikle bitirdi. 1891'de de Süvari Teğmeni ve Kurmay Okulundan mezun olarak Kurmay Yüzbaşı oldu.

Fahrettin Paşa Genelkurmayda, Erzincan'da 4. Orduda ve Türk Rus sınırı Tahdit komisyonunda üye (1909) ve daha sonraları Başkan olarak (1906) görevde bulunmuştur. Bu süre zarfında Piyade Taburuna baskınlar yapan Ermeni Çetelelerini yok etmiştir. 1908'de 4.Ordu Kurmay Başkan vekilliğine atandı. 31 Mart vakasında örfi idare Mahkemeleri Başkanlığına daha sonra da İstanbul'da I.Nizamiye Tümeni başkanlığına getirildi.

1911-1912'de Türk İtalyan Savaşına Kurmay Albay olarak katıldı. 1912-1913 Balkan Savaşlarında, Çatalca'ya kadar sokulmuş olan Bulgar ordusunu püskürterek Edirne'yi geri aldı.

Birinci Dünya Savaşı esnasında Osmanlı İmparatorluğunun Suriye cephesinde bulundu ve 12 Kasım tarihinde paşa unvanını kazandı. Burada Fransız ve Ruslara karşı kazandığı kahramanlıklarıyla tanındı. Düşman askerlerinin Arapları ayaklandırma çabalarını suya düşürünce ordudaki nüfusu daha da arttı.

Fahrettin Paşa 23 Mayıs 1916 tarihinde denetleme görevi kazandı ve seçtiği subaylarla Medine'ye gitme emrini aldı. Oradaki etkinlikleri de kahramanlıklar ve fedakarlıklarla doludur. Bu nedenle de "Medine Müdafî Gazi Ömer" ünvanını kazandı.

Orada Fahrettin Paşa, dört bir tarafı alevlerle sarılı çetin bir savaş yolundan geçti. İngilizlerin kışkırtmasıyla Suriye topraklarında başlayan Arap ayaklanmasını bastırdı. Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in ayaklanma hazırlıklarını önlemekle görevlendirildi. 1916'dan başlayan ve 1919'a kadar süren bu ayaklanmada Medine'yi savundu kahramanca, Şerif Hüseyin Paşa bütün Arapları hükmü altına alıp, kral, hatta imparator olmak sevdasında idi. İsyan bayrağını kaldırmış olan bu zat, Hicaz çöllerinde öteden beri göçebe hayatı süren son derece cahil, dünyadan

habersiz fakir fukara Bedevileri arkasına takmıştı. Mekke, Taif, Cidde gibi şehir ve kasabalardaki Araplar ise bu ayaklanmaya katılmamışlardır.

Mekke ile Taif ve Cidde'de bulunan Türk garnizonları, başta Fahrettin Paşa olmak üzere akla fikre sığmayan kanlı savaşlar yürüttüler. Şerif Hüseyin, Mekke kalesine sığınmış ve böylece Mekke şehri içinde harp oluyordu. Aç kalan askerler burada çekirge salatası yapıp yediler fakat mevzilerinden asla ödün vermediler. Aslen bir İrlandalı olan Lavrens, bu savaşlarda Fahrettin Paşa'ya "Çöl Kaplanı" lakabını vermiştir.

Fahrettin Paşa Medine'yi sonuna kadar mertçe savundu. Kabe'deki Müslümanlığın kutsal saydığı eşyaların İngilizlerin eline geçmemesini önleyerek İstanbul'a gönderdi. Mondros Mütarekesinden iki ay sonra İngilizlere teslim oldu. Bu nedenle de Fahrettin Paşa'yı "Mütareke hükümlerine uyup, hemen teslim olmadı" diye suçladılar. İlk defa Anadolu'da söylenen ve oradan da bütün Türk dünyasına yayılan:

Adı Yemen'dir.
Yolu Cimen'dir.
Giden gelmiyor
Acap nedendir.

şarkısı, işte bu savaşı anlatır. Tarihçiler bu şarkıyı duyar duymaz Rusçullu Fahrettin Paşa'yı anımsarlar.

İngilizler Fahrettin Paşa'yı, savaş suçlusuz olarak Malta'ya sürgün ettiler. Fahrettin Paşa esir alındıktan sonra Mısır'da Kasır El Nil kışlasının bir odasında süngülü nöbetçi muhafazasında 7 ay hapis tutuldu ve sonra Malta'ya götürüldü. Kışlada vaktini kitap okumak, resim çizmek, bulduğu saksılarda çiçek yetiştirmek ve İngilizce öğrenmekle geçirdi.

Bir gün yemeğini getirdikleri zaman, ekmeğin içine ustalıklarla gizlenmiş, Türkçe yazılı "Hazır olunuz, biz sizi Nil'den çıkaracağız" diye bir kağıt parçası çıktı. Sebepi bilinmeyen nedenle Paşayı başka bir odaya değiştirdiler.

Şunu da anımsamak lazımdır ki, Fahrettin Paşa Arabistan'da Araplar tarafından çok sıcak karşılanmıştır. Bunu, Feridun Kandemir "Peygamberimizin gölgesinde Son Türkler" kitabında, sarayda bir sohbet esnasında, Bağdat Mebusu sıfatıyla yıllarca İstanbul'da Osmanlı Mebusan Meclisinde bulunması sivil bir Bağdatlıın ağzından şöyle nakletmektedir:

"Vallahi Beyefendiler, bu dost sözü abestir. Biz kardeşleriz. Uzun senelerdir birbirimizle öylesine hal ve hamur olmuşuzdur ki, hangimizin şeceresi incelense ve kanı tahlil edilse bu yakınlık derhal görülür."

Kışladan alınıp İskenderiye limanından vapura bindirildiği sırada güvertede dolaşırken yanına, kendisiyle konuşmayı reddettiği İngiliz başkomutanı General Allenby'nun karısı Missis Alenby sokuldu ve İngilizce konuştular. Kadın onun kahramanlığı üstüne kendisine övgüler yağdırdı. Esaret hayatında kimseye güler yüz göstermeyen Fahrettin Paşa, hafifçe gülümsedi ve bu kadına karşı gereken nezaketi gösterdi.

Malta'da, esaret hayatı yaşadıkları ittihatçılardan Salah Cimcöz, Rauf Bey ve

30 EYLÜL 2020

MADDE YATIRILMADIKTAN
SONRA GÖZLEN DOKÜMAN

